

УДК 35.088:342.951(477)

С.А. ЯРОВИЙ, Одеський державний університет внутрішніх справ

РОЛЬ І МІСЦЕ СПЕЦІАЛЬНИХ ЧАСТИН І ПІДРОЗДІЛІВ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК МВС УКРАЇНИ У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ

Ключові слова: внутрішні війська, внутрішня безпека, службово-бойова діяльність, спеціальні частини і з'єднання

Для українського суспільства на початку ХХІ ст. питання забезпечення внутрішньої безпеки постали особливо гостро, що пояснюється наявністю таких проблем, як: необхідність створення сприятливих умов для подальшого розвитку суспільства та держави; потреба у збереженні територіальної цілісності держави; існування перманентної політичної та економічної кризи; систематичні порушення прав і свобод людини і громадянина в Україні та за її межами; зростання рівня злочинності та корупції; поширення загрози тероризму (екстремізму), неконтрольованого розповсюдження зброї, наркотичних засобів і психотропних речовин; загрозливий стан довкілля; значне ускладнення демографічної ситуації тощо [1, с.1].

Докорінна зміна суспільних відносин згідно з метою та принципами організації демократичної, соціальної, правової держави, оновлення системи норм права й розвиток на їх фундаменті принципово нового способу функціонування державного апарату, який відповідає вимогам законності, неможливі без постійного оновлення законодавства у сфері внутрішньої безпеки, чіткішого визначення нормативно-правових засад діяльності сил охорони правопорядку в цій сфері тощо.

Політична стабільність держави та її по-

дальший розвиток визначаються успішністю проведення відповідних реформ і модернізації. Важливою передумовою цього є ефективність влади як у внутрішній, так і зовнішній політиці. Нині першочерговими завданнями Уряду є формування довгострокової стратегії розвитку держави, яку розуміє, поділяє і підтримує суспільство, а також створення широкої соціальної бази державної політики. Разом із цим, пріоритетними залишаються питання недопущення нових політичних криз і потрясінь, а також подолання негативних тенденцій у формуванні довіри людей до влади і держави. Ключовим завданням найближчого часу має бути проведення в Україні ефективної антикризової політики, в рамках якої будуть поєднуватися реалізація реформ і мінімізація негативних впливів на Україну нових загроз національній безпеці [2].

Незважаючи на численні наукові розвідки та інтерес практичних працівників до проблем забезпечення внутрішньої безпеки, говорити про те, що методологічні засади цієї проблематики ґрунтовно та всебічно вивчені не видається можливим, оскільки деякі важливі аспекти не досліджені взагалі або досліджені недостатньо. Якщо управлінські проблеми – структура системи внутрішньої безпеки, її функціональна складова, зокрема сили і засоби забезпечення, – достатньо широко висвітлені О.М. Бандуркою, Ю.В. Дубком, О.Ф. Долженковим, І.В. Зозулею, С.О. Кузніченком, В.А. Ліпканом, В.Я. Настюком, А.М. Подольською, Г.О. Пономаренко, О.Н. Ярмишем та ін., то така проблема, як нормативно-правове забезпечення службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку в надзвичайних ситуаціях потребує більш глибокого і детального дослідження.

Отже, наочно актуалізується потреба з'ясування ролі та місця спеціальних моторизованих військових частин міліції, військових частин спеціального призначення та підрозділів оперативного призначення вну-

трішніх військ МВС України (далі – спеціальних частин і підрозділів) у системі забезпечення внутрішньої безпеки. Новизна статті полягає у розгляді цих та суміжних питань через призму нормативно-правових засад службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку.

Передусім, щодо розмежування таких категорій, як «національна безпека», «внутрішня безпека» і «державна безпека», зауважимо, що національна та державна безпека є синонімами, вони означають одне і те ж, а отже, збігаються за змістом і сутністю, хоча в Законі України «Про основи національної безпеки України», державна безпека визначена лише як один із напрямків національної безпеки (ст.8) [3], що, на думку Г.О. Пономаренко, є помилковим [4, с.27]. Стосовно внутрішньої безпеки, то вона, на відміну від державної безпеки, справді є тільки частиною національної безпеки, оскільки пов'язана, в першу чергу, із внутрішніми загрозами, тобто тією частиною загроз, які виникають усередині держави, а не надходять ззовні. З огляду на сказане, зазначений дослідник слушно пропонує доповнити Закон України «Про основи національної безпеки України» двома новими статтями «Внутрішня безпека» та «Зовнішня безпека», в яких були б закріплені ці поняття та види загроз (внутрішні та зовнішні). Саме вони стануть критеріями розрізнення цих правових категорій [4, с.28].

Як зазначає О.М. Шмаков, система забезпечення внутрішньої безпеки держави є сукупністю таких елементів, як: система органів державної влади, спеціальних служб, правоохоронних органів і сил, що залучаються для забезпечення внутрішньої безпеки держави; функції цих органів, служб і сил; вимоги до методів, режимів діяльності та засобів служб, органів і сил, що залучаються; форми і способи сумісного виконання ними завдань; цивільний контроль за дотриманням правових норм з боку служб, органів і сил. Органи, служби і

сили цієї системи ієрархічно організовані, здатні до самоорганізації, стабільної поведінки і цілеспрямовано здійснюють узгоджену діяльність у межах чинного законодавства для забезпечення внутрішньої безпеки держави [5, с.366]. Далі вказаний автор доходить висновків, що спеціальні служби (правоохоронні органи) в системі забезпечення внутрішньої безпеки держави: ведуть моніторинг внутрішньополітичної обстановки й оперативну діяльність з метою своєчасного виявлення джерел і характеру внутрішніх загроз; здійснюють охорону органів державної влади країни і посадових осіб; планують заходи (спеціальні операції) щодо забезпечення внутрішньої безпеки держави (державної цілісності, громадської безпеки, по боротьбі з терористичними організаціями і групами, незаконними збройними формуваннями та ін.); здійснюють заходи (спеціальні операції) щодо забезпечення внутрішньої безпеки держави силами своїх оперативних (спеціальних) підрозділів; залучають для проведення заходів (спеціальних операцій) щодо забезпечення внутрішньої безпеки держави правоохоронні (військові) формування і визначають їх завдання [5, с.366–367]. Але з цими висновками можна погодитися лише частково.

Сьогодні внутрішня безпека людини і громадянина, суспільства і держави гарантується Конституцією України і досягається проведенням єдиної державної політики у галузі її забезпечення, розробкою і своєчасним проведенням як превентивних, так і відновних заходів, що адекватні внутрішнім загрозам. У забезпеченні внутрішньої безпеки держави беруть участь органи законодавчої, виконавчої, судової влади, а також деякі недержавні організації, які утворюють систему органів державного управління у сфері забезпечення внутрішньої безпеки держави у широкому його розумінні. До суб'єктів забезпечення внутрішньої безпеки держави у вузькому розумінні доцільно віднести: Службу без-

пеки України, органи внутрішніх справ, органи державної прикордонної служби, органи забезпечення пожежної безпеки. На думку Г.О. Пономаренко, загальною особливістю цих органів як суб'єктів управління у сфері забезпечення внутрішньої безпеки держави є те, що вони виконують специфічні, як правило, правоохоронні завдання та функції щодо захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави від внутрішніх загроз, які є наслідком вчинення правопорушень, і у зв'язку з цим отримали назву – правоохоронні органи [4, с.28].

Майже аналогічних висновків доходить О.М. Шмаков, який у широкому розумінні відносить до силових структур, що мають відношення до забезпечення внутрішньої безпеки держави: правоохоронні органи загальної юрисдикції, Службу безпеки України, міліцію, внутрішні війська МВС України, прикордонну службу (у прикордонному просторі), Управління державної охорони України, Військову службу правопорядку у Збройних Силах України та ін. У вузькому розумінні до силових структур внутрішньої безпеки України належать: Служба безпеки України, міліція, внутрішні війська МВС України, Державна прикордонна служба України [5, с.367].

Слід також звернути увагу на те, що відповідно до ст.4 Закону України «Про основи національної безпеки України» суб'єктами забезпечення національної безпеки є міністерства та інші центральні органи виконавчої влади [3]. Отже, одним із таких суб'єктів є МВС України, яке при забезпеченні національної безпеки може залучати внутрішні війська, що входять до системи Міністерства і призначені для охорони та оборони важливих державних об'єктів, перелік яких установлюється Кабінетом Міністрів України, а також для участі в охороні громадського порядку та боротьбі зі злочинністю [6]. Зазначене військове формування складається із з'єднань, військових частин і підрозділів по охороні

важливих державних об'єктів, зокрема атомних електростанцій, по супроводженню спеціальних вантажів і конвоюванню заарештованих і засуджених, спеціальних частин і підрозділів, підрозділів зв'язку, військових установ, навчальних закладів та учбових частин [6].

Нині завданнями спеціальних частин і підрозділів є: участь у забезпеченні безпеки громадян і охорони громадського порядку; виявлення, запобігання і припинення злочинів, ужиття профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством; участь у припиненні адміністративних правопорушень; виявлення причин і умов, що сприяють учиненню правопорушень, вжиття в межах своєї компетенції заходів до їх усунення; участь у спеціальних заходах щодо виявлення, блокування і затримання озброєних осіб, які захопили заручників, особливо важливі державні об'єкти та адміністративні будівлі; надання органам внутрішніх справ допомоги в припиненні масових заворушень, що супроводжуються насильством із застосуванням зброї, у населених пунктах, а також в установах пенітенціарної системи; сприяння забезпеченню відповідно до чинного законодавства режиму воєнного або надзвичайного стану в разі його введення на всій території України або в окремій місцевості; участь у забезпеченні безпеки вищих посадових осіб України, громадян та громадського порядку в районах дії правового режиму надзвичайного стану; участь у спеціальних операціях із знешкодження озброєних злочинців, припиненні діяльності непередбачених законодавством озброєних воєнізованих формувань чи груп; виявлення й аналіз інформації про різні прояви терористичної та озброєної організованої злочинної діяльності з метою використання її для виконання покладених на ці військові частини завдань; участь у проведенні карантийних заходів під час епідемій, епізоотій та епіфітотій тощо [7].

При цьому військові частини спеціаль-

ного призначення внутрішніх військ МВС України створюються для участі в охороні громадського порядку та боротьбі зі злочинністю, оперативного реагування на дії злочинних угруповань і виконання інших передбачених чинним законодавством завдань, пов'язаних з підвищеним ризиком для життя та здоров'я військовослужбовців, що вимагають від особового складу високого рівня професійної підготовки. Відповідно до покладених на них завдань вони: беруть участь у спеціальних операціях зі знешкодження озброєних злочинців, припиненні діяльності непередбачених законодавством озброєних воєнізованих формувань чи груп; надають органам внутрішніх справ допомогу в охороні громадського порядку, припиненні масових безпорядків, що супроводжуються насильством із застосуванням зброї, у населених пунктах, а також в установах пенітенціарної системи; беруть участь у спеціальних заходах щодо виявлення, блокування і затримання озброєних осіб, які захопили заложників, особливо важливі державні об'єкти та адміністративні споруди; одержують, вивчають і аналізують інформацію про різні прояви терористичної та озброєної організованої злочинної діяльності з метою використання її для виконання покладених на ці частини завдань; взаємодіють зі спеціальними підрозділами органів внутрішніх справ по боротьбі з організованою злочинністю, а в разі потреби – з відповідними підрозділами Служби безпеки України, іншими правоохоронними органами, зацікавленими міністерствами, відомствами та місцевими органами влади і самоврядування; беруть участь у забезпеченні безпеки вищих посадових осіб України, громадян та громадського порядку в районах дії правового режиму надзвичайного стану; беруть участь у забезпеченні громадського порядку та взаємодіють з підрозділами оперативно-рятувальних служб під час ліквідації наслідків техногенно-екологічних аварій (катастроф), у тому чи-

слі пов'язаних з радіоактивними випромінюваннями і хімічними небезпечними речовинами [8].

Проте нині єдине, уніфіковане поняття «спеціальні частини і підрозділи внутрішніх військ» відсутнє як у законодавстві, так і серед науковців. Відповідно до словника іншомовних слів під спеціальним (від лат. *specialis*) розуміється: 1) особливий, призначений для якоїсь певної мети; 2) такий, що відноситься до певної сфери суспільного життя, окремої галузі виробництва, науки, техніки, мистецтва та ін. [9, с.468].

У словнику офіцера внутрішніх військ з воєнно-наукових питань під спецназом розуміється збірний термін сил, засобів та органів спеціальної розвідки збройних сил, спеціальних служб і оперативних формувань органів державної безпеки, органів і формувань МВС, прикордонної служби, служби охорони державних посадових осіб, служби виконання покарань та ін. При цьому специфіка бойового застосування спецназу полягає в організації і веденні активної розвідки і контррозвідки, проведенні диверсійних і терористичних операцій в тилу ворога, антитерористичних дій, збройної боротьби зі шпигунами, диверсантами і бандитськими формуваннями у своєму тилу, а також розгортанні і використанні партизанського (повстанського) руху та контрпартизанської боротьби. Поставлені завдання формування та організації спецназу виконують як самостійно, так і спільно з частинами і з'єднаннями родів військ. Спецназ застосовують як у воєнний, так і мирний час, особливо в період загострення міжнародної обстановки, у конфліктних і надзвичайних ситуаціях, а також розгону організованої злочинності і тероризму [5, с.395].

Безперечно, спеціальні частини і підрозділи є не тільки у структурі внутрішніх військ МВС України. Наприклад, у складі органів внутрішніх справ утворені та функціонують: управління швидкого реагування «Сокіл» Головного управління по боро-

тьбі з організованою злочинністю; підрозділи міліції особливого призначення «Беркут»; спеціальний підрозділ судової міліції «Грифон»; спеціальний підрозділ міліції охорони «Титан» Державної служби охорони; спеціальний загін дорожньо-патрульної служби особливого призначення при Управлінні Державної автомобільної інспекції [10, с.49].

У структурі Служби безпеки України діє Центр спеціальних операцій боротьби з тероризмом, захисту учасників кримінального судочинства та працівників правоохоронних органів, який включає спеціалізовані загоны парашутистів (група «Крило»), бойових плавців і водолазів, альпіністів, снайперів, кінологів (команда «К»), піротехніків, спеціалістів з радіозв'язку, психологів, що спеціалізуються на переговорах з терористами. Крім цього, спеціальними підрозділами вважаються й підрозділи Служби безпеки України по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю [11].

У свою чергу, підрозділ спеціального призначення як воєнізоване формування створюється при територіальному органі управління Державного департаменту України з питань виконання покарань (нині – Державна пенітенціарна служба України) для: запобігання та припинення злочинів терористичної спрямованості на об'єктах кримінально-виконавчої системи, а також дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань і слідчих ізоляторів [12]. А у складі спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону та його територіальних органів, органів охорони державного кордону функціонують підрозділи спеціального призначення – оперативного документування, оперативно-технічні, забезпечення внутрішньої безпеки та власної безпеки [13].

Отже, створення та функціонування спеціальних підрозділів у складі правоохоронних органів і військових формувань

обумовлені винятковою значущістю та особливою актуальністю покладених чинним законодавством на ці сили охорони правопорядку завдань. Відповідно, передбачаються специфічні критерії оцінки їх діяльності, особливий порядок комплектування, підготовки та/або проходження служби, механізм усебічного забезпечення (бойове, оперативно-розшукове, морально-психологічне, тилове, інформаційне та ін.), взаємодії з іншими уповноваженими суб'єктами, а також контролю і нагляду за їх діяльністю.

Узагальнюючи викладене вважаємо, що спеціальні моторизовані військові частини міліції, військові частини спеціального призначення та підрозділи оперативного призначення є спеціальними частинами і підрозділами внутрішніх військ МВС України, що безпосередньо призначені для забезпечення громадської безпеки та охорони громадського порядку, виявлення, запобігання і припинення злочинів, участі у спеціальних операціях «Сирена», «Грім», «Хвиля», «Варіант», «Бумеранг» та ін., сприяння забезпеченню заходів правових режимів воєнного та надзвичайного стану тощо. Тобто «спеціалізація» зазначених частин і підрозділів зумовлюється не відповідними напрямками діяльності Головного управління внутрішніх військ МВС України (організація охорони та оборони важливих державних об'єктів; супроводження спеціальних вантажів; охорона дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав на території України; забезпечення охорони підсудних під час судових процесів, конвоювання заарештованих і засуджених; здійснення в межах компетенції заходів правового режиму надзвичайного стану тощо), але відповідною складністю завдань, що виконуються їх військовослужбовцями в разі ускладнення оперативної обстановки, стані підвищеного ризику, морально-психологічного навантаження та ін.

Таким чином, у системі сил охорони

правопорядку спеціальні частини і підрозділи внутрішніх військ МВС України є уповноваженим суб'єктом, який безпосередньо призначений забезпечувати належний рівень внутрішньої безпеки та в силу різноплановості й багатофункціональності своєї діяльності запобігає та протидіє широкому колу внутрішніх і зовнішніх загроз для національної безпеки. Особливістю службово-бойової діяльності спеціальних підрозділів частин і підрозділів є те, що вона, на відміну від діяльності інших частин, з'єднань, служб, підрозділів та установ внутрішніх військ МВС України, здійснюється на постійній основі, а до виконання поточних завдань такі частини і підрозділи зазвичай не залучаються.

ЛІТЕРАТУРА

1. Левицька М. Б. Теоретико-правові аспекти забезпечення національної безпеки органами внутрішніх справ України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / М. Б. Левицька ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2002. – 16 с.
2. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 17 листопада 2010 року «Про виклики та загрози національній безпеці України у 2011 році» : від 10.12.2010 р., № 1119/2010 // Урядовий кур'єр. – 2010. – № 235.
3. Закон України «Про основи національної безпеки України» : від 19.06.2003 р., № 964-IV // ВВР України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
4. Пономаренко Г. О. Управління у сфері забезпечення внутрішньої безпеки держави: адміністративно-правові засади : монографія / Г. О. Пономаренко. – Х. : Видавець Вапнарчук Н. М., 2007. – 448 с.
5. Словник офіцера внутрішніх військ з воєнно-наукових питань / [авт.-уклад. Шмаков О. М.]. – 5-те вид., переробл. і доповн. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2009. – 518 с.
6. Закон України «Про внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України» : від 26.03.1992 р., № 2235-XII // ВВР України. – 1992. – № 29. – Ст. 397.
7. Тимчасове положення про організацію служби спеціальних моторизованих військових частин міліції, військових частин спеціального призначення та підрозділів оперативного призначення внутрішніх військ МВС України / затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України : від 5.07.2005 р., № 521. – К. : РВВ МВС України, 2005. – 82 с.
8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про військові частини спеціального призначення військ внутрішньої та конвойної охорони» : від 22.02.1995 р., № 137 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 46. – Ст. 1510.
9. Словарь иностранных слов : справ. изд. / [под общ. ред. Ф. Н. Петрова]. – 17-е изд., испр. – М. : Изд-во «Рус. яз.», 1988. – 608 с.
10. Буткевич С. А. Актуальні питання підготовки працівників спеціальних підрозділів ОВС до дій у надзвичайних ситуаціях / С. А. Буткевич // Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19.02.2010 р.). – Одеса : ОДУВС, 2010. – С. 49–50.
11. Постанова Верховної Ради України «Про затвердження Положення про порядок комплектування, матеріально-технічного, військового, фінансового та соціально-побутового забезпечення спеціальних підрозділів Служби безпеки України по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю» : від 12.10.1994 р., № 199/94-ВР // ВВР України. – 1994. – № 43. – Ст. 391.
12. Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань «Про затвердження Положення про підрозділ спеціального призначення» : від 10.10.2005 р., № 167 // Офіційний вісник

України. – 2006. – № 7. – Ст. 404.

13. Закон України «Про Державну прикордонну службу України» : від

3.04.2003 р., № 661–IV // ВВР України. – 2003. – № 27. – Ст. 208.

Яровий С. А. Роль і місце спеціальних частин і підрозділів внутрішніх військ МВС України у системі забезпечення внутрішньої безпеки / С. А. Яровий // Форум права. – 2013. – № 2. – С. 640–646 [Електронний ресурс].

Розглянуто організаційно-правові засади службово-бойової діяльності спеціальних частин і підрозділів внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України у сфері забезпечення внутрішньої безпеки держави. На підставі проведеного аналізу з'ясовано їх роль і місце в системі сил охорони правопорядку.

Яровой С.А. Роль и место специальных частей и подразделений внутренних войск МВД Украины в системе обеспечения внутренней безопасности

Рассмотрены организационно-правовые основы служебно-боевой деятельности специальных частей и подразделений внутренних войск Министерства внутренних дел Украины в сфере обеспечения внутренней безопасности государства. На основании проведенного анализа выяснены их роль и место в системе сил охраны правопорядка.

Yaroviy S.A. Role and Place of Special Units and Divisions of the Troops of the Interior of MIA of Ukraine in System of Internal Security

The organizational and legal bases of official-military activity of special units and divisions of the Troops of the Interior of Ministry of Internal Affairs of Ukraine in field of provision of internal security of the state are made. Based on the analysis clarified its role and place in system of forces of protection of the law and order.

Форум права Форум